

УДК 368.1

DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/25.21>**Юрченко О.А.**кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8447-6510>**Свирида О.А.**старший викладач циклової комісії з фінансів, обліку та оподаткування
Фаховий коледж бізнесу та аналітики НАСОА
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0104-792X>

АГРАРНЕ СТРАХУВАННЯ З ДЕРЖАВНОЮ ПІДТРИМКОЮ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто чинники, що обумовлюють важливість та необхідність аграрного страхування, причини слабого рівня розвитку страхування в аграрному секторі. Виявлено основні проблеми, пов'язані з аграрним страхуванням. Здійснено аналіз чинної в Україні нормативно-правової бази, що регулює страхові відносини в галузі сільськогосподарського виробництва. Зроблено висновок щодо недосконалості нормативно-правового забезпечення ринку аграрного страхування в різні періоди його функціонування. Охарактеризовано зміст основних моделей аграрного страхування: американської, європейської та змішаної, а також спроби запровадження різних елементів класичних моделей аграрного страхування в Україні. Проаналізовано зміни в законодавстві, що стосуються страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою.

Ключові слова: аграрне страхування, сільськогосподарська продукція, страхові ризики, страхова премія, державна підтримка.

Постановка проблеми. У світовій практиці дієвим інструментом забезпечення фінансово-господарської стійкості аграрних підприємств є аграрне страхування. Страхування проводиться на випадок пошкодження або загибелі сільськогосподарських культур внаслідок стихійного лиха: граду, блискавки, вимерзання, снігопаду, повені, вимокання тощо. Проте, в Україні цей вид страхування є недостатньо привабливим через високу вартість страхового захисту для сільськогосподарських виробників та низький рівень довіри страхувальників-аграріїв до страховиків. Між тим, в зарубіжних країнах діють системи державної підтримки аграрного страхування, які необхідно запроваджувати і в Україні. Отже, питання державної підтримки аграрного страхування набуває особливого значення та потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням теоретичних засад та практичних аспектів аграрного страхування присвячені праці таких вітчизняних дослідників, як О. Віленчук, В. Дранус, А. Карнаушенко, В. Лебідь, А. Петренко, О. Пристемський, А. Руснак, В. Чечоткін. Водночас, сучасні виклики та загрози, що постають перед виробниками сільськогосподарської продукції, зумовлюють об'єктивну потребу у здійсненні подальших досліджень.

Мета статті полягає в аналізі сучасного стану нормативного забезпечення вітчизняного аграрного страхування та можливостей адаптації зарубіжного досвіду у цій сфері.

Вклад основного матеріалу. Серед ризикових видів страхування особливе місце займає аграрне страхування як система заходів щодо захисту майнових інтересів сільськогосподарських виробників, організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту.

Важливість та необхідність аграрного страхування обумовлюють наступні чинники:

- висока ризикованість сільськогосподарського виробництва, що пов'язано із залежністю цієї галузі від природних та погодних умов. Наприклад, у 2020 р. зафіксовано втрати врожаю сільськогосподарських культур на загальній площі 357,8 тис. га. Зрозуміло, що найбільш ефективним механізмом захисту виробників є використання механізму аграрного страхування;

- забезпечення аграрним сектором країни існуючого попиту на продукти харчування для населення та на сировину для промисловості;

- підтримання ним достатнього рівня міжнародної продовольчої безпеки.

Щодо останнього із названих чинників слід назвати такі цифри:

- внесок України у світовий продовольчий ринок у 2021 р. був еквівалентний харчуванню близько 400 млн. осіб» [1];

- у структурі загального товарного експорту України агропродовольча продукція займає 40,6% [2].

Україна займає лідируючі позиції в світі серед експортерів різних видів продовольства: країні належить перше місце в світі серед експортерів соняшникової олії та соняшникового шроту, третє місце – за експортом кукурудзи та ріпака, четверте – ячменю та волоських горіхів, п'яте – жита, меду та сорго, шосте – за експортом пшениці. Вона входить в десятку провідних експортерів продуктів тваринного походження – м'яса, молока, вершкового масла, сиру [3].

Виробники сільськогосподарської продукції завжди гостро відчують потребу у захисті своїх майнових інтересів у зв'язку з проявами значної кількості видів ризиків, серед яких:

– природно-кліматичні – вимерзання; ожеледь; град; злива; буря; ураган; повінь; посуха; паводок; пожежа;

– агротехнічні – відповідальність виробника за якість виробленої аграрної продукції;

– виробничі – дія непередбачувальних факторів (погода, поширення хвороб рослин і тварин), що пов'язана зі зниженням урожайності та продуктивності тварин; якості продукції; логістичними ризиками;

– екологічні – аварії та катастрофи; забруднення водних джерел; утворення, транспортування та утилізація відходів;

– соціальні – небезпечні умови праці виробників сільськогосподарської продукції;

– фінансові – зниження очікуваного доходу (прибутку), не пов'язаного з волевиявленням аграріїв;

– цінові – коливання цін на сільськогосподарську продукцію внаслідок зміни цінової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках;

– кредитні – погашення суми кредиту та відсотків згідно з умовами, передбаченими кредитним договором;

– інвестиційні – ймовірність виникнення непередбачуваних фінансових втрат у процесі здійснення інвестиційної діяльності [4, с. 118].

Отже, зважаючи на важливість аграрного сектору для національної економіки країни, стратегічною метою формування та функціонування ринку аграрного страхування є «зниження ризикованості процесу виробництва сільськогосподарської продукції через механізм страхування, який передбачає еквівалентний розподіл (перерозподіл) ризиків та відповідальності між учасниками ринку аграрного страхування» [4, с. 78].

Однак, формування та розвиток ринку аграрного страхування в Україні на сьогодні відбувається невисокими темпами. В загальній структурі страхового ринку частка агрострахування складає менше 1%. За висновками науковців, «аграрне страхування переважно застосовується тоді, коли здійснюється оформлення застави по кредиту» [5, с. 215], а «вітчизняний ринок аграрного страхування знаходиться на початковому рівні свого розвитку і поки що становить менше 5% потенціалу свого розвитку» [6, с. 202].

Серед основних проблем, пов'язаних з агрострахуванням, слід назвати «високі ціни на страхування, слабку обізнаність виробників сільськогосподарської продукції щодо можливостей страхування своїх ризиків, складність процедури укладення договорів страхування з державною підтримкою та відсутність субсидій за ними» [7, с. 5]. На нашу думку, це пов'язано з недосконалістю нормативно-правового забезпечення ринку аграрного страхування в різні періоди його функціонування.

В. В. Дранус звертає увагу на такі проблеми аграрних товаровиробників, як «тривалий виробничий цикл, повільна оборотність капіталу, наявність обмежень, що пов'язані з володінням та використанням земельних ділянок, як основного виробничого ресурсу, вплив природно-кліматичних умов, залежність від кон'юнктури ринку, практична неможливість виходу дрібних виробників на зовнішні ринки, високі тарифи на страхування сільськогосподарської продукції, слабкий фінансовий стан сільськогосподарських товаровиробників (особливо дрібних та середніх) [8, с. 84]. Зазначений автор робить висновок, що наявність цих проблем не дає

можливості аграрним товаровиробникам самостійно здійснювати страхування сільськогосподарських ризиків, у зв'язку з чим вони потребують державної підтримки у здешевленні страхових платежів.

У більшості країн передумовою розвитку аграрного страхування є обов'язкова участь держави в організації страхування, яка може проявлятися у безпосередньому страхуванні ризиків, через підтримку приватного страхування та в солідарній участі як держави, так і місцевих бюджетів, професійних об'єднань виробників та страхових компаній. У світі існують декілька моделей аграрного страхування, основними з яких науковці вважають американську, європейську та змішану [9].

Американська модель агрострахування (США, Канада) передбачає значну фінансову підтримку держави у страхуванні сільськогосподарських ризиків шляхом компенсації вартості страхових полісів, можливості звернення до державних страхових компаній та обов'язковості страхування.

До 1980 року система аграрного страхування у США була винятково державною справою. На сьогодні у цьому секторі працюють також і приватні приватні страхові компанії. Крім своїх основних функцій вони надають консультації, реалізують освітні програми, інформують фермерів про умови придбання страхових полісів, їх особливості щодо кожної сільськогосподарської культури.

Федеральну страхову програму затверджує Конгрес США. Американські аграрії мають змогу в рамках федеральної програми страхуватися не лише проти погодних ризиків, а й від можливого зменшення ціни на сільськогосподарську продукцію, зниження доходу господарств. Це значно розширює їх можливості при виборі страхового продукту, здатного максимально забезпечити бізнесовий інтерес.

У країнах, що застосовують європейську модель агрострахування (Польщі, Німеччині, Франції), держава лише виконує функції нагляду за діяльністю приватних страхових компаній, а виробники сільськогосподарської продукції купують страховий поліс за повною ціною. Недоліками цієї моделі є незахищеність страховальників та обмежені можливості розвитку системи.

У змішаній моделі аграрного страхування поєднуються позитивні риси двох попередніх. Найкращий варіант її застосування – це система сільськогосподарського страхування Іспанії, основні елементи якої наступні:

– страхування врожаїв є добровільним;

– аграрне страхування здійснюється приватними страховими компаніями;

– інструментами державної підтримки є заснування сільськогосподарських товариств взаємодопомоги та надання технічної допомоги страховим компаніям;

– усі види страхування виконуються на базі планів, які завчасно готуються уповноваженими урядом установами.

Починаючи з 2001 року, Україна запроваджувала різні елементи класичних моделей аграрного страхування. У 2001 р. було введено обов'язковість страхування, у 2004 р. зроблено спробу створення Фонду аграрних страхових субсидій (ФАСС) як державної спеціалізованої установи [10]. Планувалось, що доходи ФАСС будуть формуватися за рахунок: обов'язкових

відрахувань страховиками від суми страхових премій, отриманих внаслідок обов'язкового або добровільного страхування окремих видів сільськогосподарської продукції; первинного внеску з державного бюджету (у розмірі 20 млн грн); кредитів державного бюджету.

Передбачалося також, що витрати ФАСС полягатимуть у наданні страхової субсидії у розмірі 50% від вартості страхових премій (внесків), фактично сплачених суб'єктами аграрного ринку при комплексному та індексному страхуванні сільськогосподарської продукції, а також страхуванні капітальних активів. Дослідники стверджують, що без значної державної підтримки механізм ФАСС не запрацював [9].

У 2012 р. в Україні було створено Об'єднання страховиків «Аграрний страховий пул», яким передбачена солідарна відповідальність учасників за виконання зобов'язань за договорами страхування, укладених від імені учасників пулу. Однак, цей механізм також не виконав своїх запланованих функцій. На сьогодні до складу Аграрного страхового пулу входять лише чотири страхові компанії.

В багатьох зарубіжних країнах (США, Канаді, Іспанії, Китаї, Туреччині) створені системи державної підтримки аграрного страхування. Наприклад у США, завдяки цій системі, такі основні сільськогосподарські культури, як пшениця, кукурудза, бавовна та соя застраховані на 86% посівних площ, в Канаді – на 65% посівів. Для порівняння: в Україні у 2018 р. було застраховано сільськогосподарських культур на площі, що складає лише 3% від загальної площі сільськогосподарських угідь.

З метою підтримки сільськогосподарських виробників у липні 2021 р. прийнято Закон України «Про

внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» за № 1601-IX, який передбачає внесення суттєвих змін в спеціальний Закон «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», прийнятий у 2012 році. Нововведення в агростраховому законодавстві мають широкий зміст (рис. 1).

Отже, в новому Законі передбачено ліквідацію Аграрного страхового пулу, розширення лінійки страхових продуктів та страхових ризиків. Тепер страховальники мають право укладати договір страхування стосовно настання сільськогосподарського страхового ризику (страхових ризиків) щодо:

- посівів, урожаю сільськогосподарських культур, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з їх вирощуванням;
- багаторічних насаджень та їх урожаю, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з їх вирощуванням;
- сільськогосподарських тварин, у тому числі щодо покриття збитків, понесених у зв'язку з їх вирощуванням;
- доходу від реалізації власно вирощеної, відгодованої, виловленої, зібраної, виготовленої сільськогосподарської продукції;
- відхилення параметра індексу від обумовленого договором страхування граничного значення (при індексному страхуванні).

Термін «державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції» трактується в Законі як «надання сільськогосподарським товаровиробникам з

Рисунок 1 – Зміни в законодавстві щодо страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою

Джерело: складено за [11]

державного бюджету грошових коштів у вигляді відшкодування частини вартості страхового платежу (страхової премії), нарахованого за договором страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» [11]. Розмір державного відшкодування страхових премій встановлено на рівні 60%.

Національним банком України, як регулятором страхового ринку, встановлюються додаткові вимоги до страховиків в частині забезпечення їх платоспроможності, особливостей формування страхових резервів, обліку договорів страхування.

Важливим нововведенням є можливість здійснювати страхування з державною підтримкою як за стандартизованими страховими продуктами, розробленими Міністерством агропромислової політики, так і страховими продуктами, що розробляються страховиками.

Враховуючи слабку обізнаність виробників сільськогосподарської продукції щодо можливостей страхування своїх ризиків, в найближчій перспективі необхідно проводити для них освітні кампанії з метою підвищення обізнаності та роз'яснення особливостей аграрного страхування та умов отримання державної підтримки.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, щов світліснують різні моделі взаємодії учасників системи страхового захисту в аграрному секторі економіки. Внесення змін до законодавства України в напрямі підвищення державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції дозволить забезпечити захист майнових інтересів виробників сільськогосподарської продукції та сприятиме скороченню прямих державних витрат на подолання наслідків стихійних лих у сільському господарстві.

Список використаних джерел:

1. Україна годує 400 млн людей у світі. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayina-godyue-400-mln-lyudej-u-sviti>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Оприлюднено порівняння місця України у світовому експорті агропродукції у 1990/1991 МР і 2020/2021 МР. URL: <https://agropolit.com/news/22019-oprilyudneno-porivnyannya-mistsya-ukrayini-u-svitovomu-eksporti-prodovolstva-u-1990-1991-mr-i-2020-2021-mr>
4. Віленчук О.М. Організаційно-економічні засади формування та функціонування ринку аграрного страхування : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03. Житомир, 2019. 536 с.
5. Чечоткін В.В., Пристемський О.С. Страхування сільськогосподарських виробників як запорука успішного розвитку аграрного сектору економіки України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Випуск 30. С. 214–217.
6. Лебідь В.С. Організаційно-економічний механізм фінансового забезпечення аграрного виробництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03. Вінниця, 2017. 260 с.
7. Руснак А.В., Карнаушенко А.С., Петренко В.С. Страхування ризиків сільськогосподарських підприємств України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 5–10.
8. Дранус В.В., Бурдейна Є.М. Сучасний стан та тенденції розвитку страхування сільськогосподарських культур в Україні. *Modern Economics*. 2022. № 30. С. 82–88.
9. Петренко А. Аграрне страхування: комплексний інструмент управління ризиками. *Юридична Газета online*. 2015. № 34(480). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/>
10. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>
11. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення правового регулювання страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 01.07.2021 № 1601-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1601-20>

References:

1. (2022). Ukraine feeds 400 million people in the world [Ukraine feeds 400 million people in the world]. Available at: <https://agronews.ua/news/ukrayina-godyue-400-mln-lyudej-u-sviti> (in Ukrainian)
2. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian)
3. Oprilyudneno porivniannia mistsia Ukrainy u svitovomu eksporti ahroproduktzii u 1990/1991 MR i 2020/2021 MR [A comparison of the place of Ukraine in the world export of agricultural products in 1990/1991 MR and 2020/2021 MR has been made public]. Available at: <https://agropolit.com/news/22019-oprilyudneno-porivnyannya-mistsya-ukrayini-u-svitovomu-eksporti-prodovolstva-u-1990-1991-mr-i-2020-2021-mr> (in Ukrainian)
4. Vilenchuk O.M. (2019) Orhanizatsiino-ekonomichni zasady formuvannia ta funktsionuvannia rynku ahrarynoho strakhuvannia: dys. ...dokt. ekon. nauk [Organizational and economic principles of the formation and functioning of the agricultural insurance market]. Zhytomyr (in Ukrainian)
5. Chechotkin V.V., Prystemskiy O.S. (2020) Strakhuvannia silskohospodarskykh vyrobnykiv yak zaporuka uspishnoho rozvytku ahrarynoho sektoru ekonomiky Ukrainy [Insurance of agricultural producers as a guarantee of successful development of the agricultural sector of the economy of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu – Uzhhorod National University Herald*, 30, 214–217. (in Ukrainian)
6. Lebid V.S. (2017) Orhanizatsiino-ekonomichniy mekhanizm finansovoho zabezpechennia ahrarynoho vyrobnytstva: dys. ... kand. ekon. nauk [Organizational and economic mechanism of financial support of agricultural production]. Vinnytsia (in Ukrainian)
7. Rusnak A.V., Karnaushenko A.S., Petrenko V.S. (2018) Strakhuvannia ryzykiv silskohospodarskykh pidpriemstv Ukrainy [Risk insurance of agricultural enterprises of Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 19, 5–10. (in Ukrainian)
8. Dranus V.V., Burdeina Ye.M. (2022) Suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku strakhuvannia silskohospodarskykh kultur v Ukraini [The current state and development trends of crop insurance in Ukraine]. *Modern Economics*, 30, 82–88. (in Ukrainian)
9. Petrenko A. (2015) Ahraryne strakhuvannia: kompleksnyi instrument upravlinnia ryzykamy [Agricultural insurance: a comprehensive risk management tool]. *Yurydychna Hazeta online – Legal Gazette online*, 34 (480). Available at: <https://yur-gazeta.com/publications/> (in Ukrainian)

10. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku silskoho hospodarstva Ukrainy» vid 24.06.2004 № 1877-IV [Law of Ukraine "On State Support of Agriculture of Ukraine" dated 06.24.2004 No. 1877-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (in Ukrainian)

11. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo udoskonalennia pravovoho rehuliuвання strakhuvannia silskohospodarskoi produktsii z derzhavnoiu pidtrymkoiu» vid 01.07.2021 № 1601-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Improvement of Legal Regulation of Insurance of Agricultural Products with State Support" dated July 1, 2021 No. 1601-IX]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1601-20> (in Ukrainian)

Yurchenko Oleksandr

National Academy of Statistics, Accounting and Auditing

Svyryda Olena

Professional College of Business and Analytics NASOA

AGRICULTURAL INSURANCE WITH STATE SUPPORT: UKRAINIAN REALITIES AND FOREIGN EXPERIENCE

The purpose of the article is to analyze the current state of regulatory support for domestic agricultural insurance and the possibilities of adapting foreign experience in this area. The article examines the factors determining the importance and necessity of agricultural insurance, the reasons for the weak level of insurance development in the agricultural sector. The main problems related to agricultural insurance were identified, among which the main ones are high tariffs for insurance of agricultural products; long production cycle and slow capital turnover of agricultural producers; weak financial condition of most of them; lack of awareness of producers regarding the possibilities of insuring their risks. An analysis of the legal framework in force in Ukraine, which regulates insurance relations in the field of agricultural production, was carried out. A conclusion was made regarding the imperfection of regulatory and legal support of the agricultural insurance market in different periods of its operation. The content of the main models of agricultural insurance: American, European and mixed, as well as attempts to introduce various elements of classical models of agricultural insurance in Ukraine are characterized. The changes in the legislation concerning the insurance of agricultural products with state support are analyzed. Among the innovations in agricultural insurance legislation, an increase in the level of state support was recognized as important; expansion of the line of insurance products and insurance risks; establishment of additional requirements for insurers participating in the state support program; introducing the possibility of income insurance. A conclusion was made about the need to conduct educational campaigns for producers of agricultural products in order to clarify the features of agricultural insurance and the conditions for obtaining state support. It is noted that the introduction of changes to the legislation of Ukraine in the direction of increasing state support for insurance of agricultural products will allow to ensure the protection of the property interests of producers of agricultural products and will contribute to the reduction of direct state costs for overcoming the consequences of natural disasters in agriculture.

Key words: *agricultural insurance, agricultural products, insurance risks, insurance premium, state support.*

JEL classification: G22, Q14